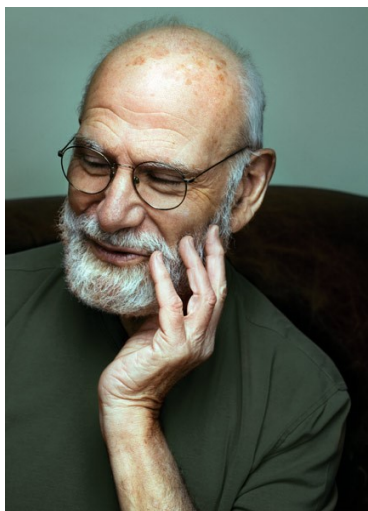

A. GERGELY ANDRÁS*

ZENEI ÁLMOK, TERÁPIA, DISZHARMÓNIA OLIVER SACKS HANGNEMÉBEN

Oliver Wolf Sacks, CBE (1933 – 2015), brit származású amerikai neurológus és író
([Oliver Sacks – Wikipédia](#))

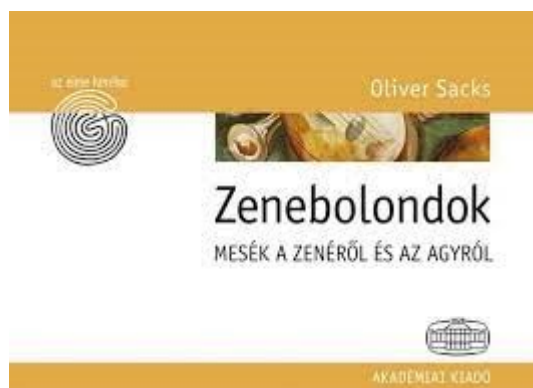
Biztos tapasztalatnak tűnik, hogy egy szakkönyv, népszerű kiadvány megjelenési ideje és helye is főszerepet kap olykor. Ha egy könyvet „népszerű” csemegéket és divatműveket forgalmazó kiadónál kínálnak, más tónusú hír, mintha az Akadémiai Kiadó forgalmazza. De ez sem garancia mindenkinek és mindenre. Hangfekvéstől függ, avagy hangnemtől is. Ám ha ugyanabban a sorozatban Csíkszentmihályi Mihály „Az elme kerekei” sorozat „arca”, akkor már garanciális vonzástól szavatol mindez.

Az elme kerekei

A kötet pedig, amiről itt néhány sugallatot közvetíteni szándékozom, „flow” is, meg zene is. Vállaltan az: alcíme szerint *Mesék a zenéről és az agyról*. A neurológus és pszichiáter Oliver Sacks műve, aki több korábbi népszerű munkája után a *Zenebolondok* (Musicophilia) hangzatos címmel kalauzol olyan tudattartalmak áramlásai felé, amelyek az önmagát nem különösebben „zenei

érzékenységűnek” valló emberek többségét szinte kiszorítja a befolyásolt körből.¹ Ám a pszichológia klasszikusai felől nézve is akadt számos kutató, aki elfogadta, hogy azok, akik „botfülüek”, teljesen „dallamsüket” emberek, esetleg épp a zenére születésüktől fogva hiperérzékenyek, olyan intuitív világokban élnek, ahol az egyén a saját tudatosságát mindig folyamatosnak, szinte szünet- és törésmentesnek értékeli, de az észlelésben serkentő tudattartalom benne inkább úgy áramlik, mint valami tudatfolyam, mely sokszor nem is pontos kifejezés. „Sacks a zene bámulatos hatását vizsgálja betegeknél, zenészek és hétköznapi emberek történeteinek keresztül”. Szereplői a társadalmi kultúra, hovatartozás, önkép és közmegítélés legelvontabb világában éldegélnek, s persze éppoly sokfélék, mint akár a zenészek vagy a zenekedvelők. A kötet alaphangjaként azért idéztem meg a sorozatcímeket, mert nem csupán az érzelmek, impressziók, depressziók, stimulációk sajátos köréről van itt szó, hanem a befogadói érzékelés ismeretlen tartományairól legalább annyira, mint a zenei memória, a kompozíciós hajlam, a belsőleg strukturált világ „kottaképeinek” fölismeréséről is. Orvostudományi analógiával leginkább talán a élettudományok határterületén találjuk, oktatási rendszerben a kiemelt tehetségek gondozása lehet ilyen, a Parlando rovatai között pedig „A tanítás művészete”, a „Művészetelmélet”, a „Zenetanítás”, a „Művészetpedagógiai” egyaránt lehetne befogadója. De ezeknél többről is, másabbról is szó van.

„Ez a zenei hajlam – a „muzikofília” – már kisgyerekkorban megmutatkozik, minden kultúrában központi szerepet tölt be, és minden valószínűség szerint fajunk megjelenésétől velünk van. /.../ A „muzikofília” az emberi természet része. Alakíthatja és befolyásolhatja a kultúra, amelyben élünk, az életkörülményeink, az egyéni adottságok vagy hiányosságok, de olyan mélyen

¹ Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010. 362 oldal. Sorozat: AZ ELME KERKEI. Fordító: Bobák Orsolya

rejlík az emberi természetben, hogy hajlamosak vagyunk velünk születettnek tekinteni...” (8-9. oldal).

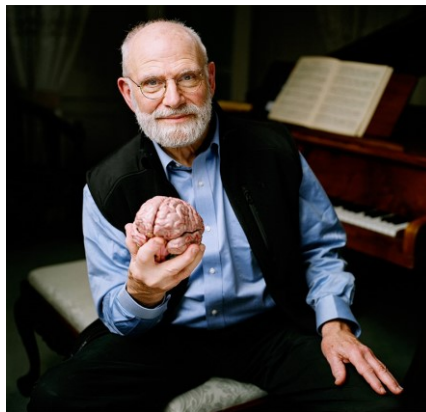
A neurológus szerző bár nem zenepedagógus, talán az utóbbiaknak segít a legtöbbet. De a zeneértő olvasónak is éppen eleget, akinek a zene „bevásárlást ösztönző” vagy „első randevúnkat felidéző” stimulációk már beszédes emlékek talán, a zeneterápia lehetőségei vagy mozgásra ösztökélő hatások együttese akkor is közvetlen élménye, ha maga nem depressziós és nem táncos, nem zseniképző vagy balettmester. Ám Sacks nem tréfál, amikor a beszéd és a nyelv agyunkban elfoglalt térségénél nagyobbra becsüli a zene kiterjedéseit a tudatmeghatározó emberi élmények körében.

„Különleges zenei érzékenységünk néha komoly terhet is jelenthet: mindenki találkozott már fülbemászó és ott kitörölhetetlenül megragadó dallamokkal, de vannak olyanok is, akiket éjjel-nappal zavarba ejtő zenei hallucinációk gyötörnek. Ezek mellett jóval több a pozitív tapasztalat: a zene életet lehel egyébként mozdíthatatlan, Parkinson-kóros betegekbe, és képes arra, hogy megnyugvást nyújtson Alzheimer-kórban vagy skizofréniában szenvedőknek” – jelzi előre könyve első nagyobb fejezetének tónusait, a „zenei rohamok” fura frászáat, a „muzikogén epilepszia” jelenségét, a képalkotás és képzelet formaváltozatait, az „agyférgék”, tapadós zene és fülbemászó dallamok kínjait, a zenei hallucinációk rendszerének titkait.

Az opusz második felvonása sem elégszik meg kisebb etűdökkel, a muzikalitás fokait az értelem és érzelem belső arányváltásaiban mutatja ki, az „amúzia és diszharmonia” fejezet az érzékek képiséggel megtanult, időiséggel pontosított változataihoz méri mintázatokot: a hangészlelés, dekódolás, szintézisteremtés, ritmussüketség, szinkópia, poliritmia s még tucatnyi más eltérés rendszerjellegét nevezi meg sorjában, az abszolút hallás nyűgjét és kínjait sorolja elő, a cochleáris amúzia (a tisztát is hamisan halló) változatot mutatja be, a fül mint sztereó-funkció megszemélyesítő kérdéseit teszi rendbe. Itt még inkább, mint a legtöbb fejezetnél, az „Utóirat” záradékot további három tárgykör egészíti ki: a zenei savantok (például „a kétezer operát hangról hangra ismerő ember”), a zene és vakság „hallott világát” fölerősítő hatások, végül a „tisztá zöld hangnem: szinesztézia és zene” futam tölti ki a gondolati teret.

A négy nagyobb rész közül a harmadik az *Emlékezet, mozgás és zene* témakört kapta, ebben a zene és amnézia, a beszéd és dal kérdéseit az afázia és zeneterápia, a mormogó-ritmikus és kántáló hangképzés, az ütemtartás és mozgás-összehangolás, a „kinetikus dallam” és a zeneterápia kísértései, a fantomvégtagok vagy apró izmok nagy megerőltetésnek kitett változatai adják: a „foglalkozási neurózistól”, avagy „zenészgörcstől” a biomechanikai érzékenységekig egy sor olyan foglalkozási paralízis kerül itt sorra, melyek a zenész-pályákon sokszor végzetes kényszert eredményeznek az abbahagyás vagy a terápiás kezelések kilátásaival megtoldva.

Az utolsó blokkot az *Érzelem, identitás és zene* kérdéskörnek szentelte, s ebben az alvás és ébrenlét, a zenei álmok, a vonzalom és közöny, siralmak és örület melankólia-határi kérdéseiig, az elfojthatatlan vágytól a hipermuzikális állapotokig, demencia és zeneterápia problematikájáig kínos és kényes változatokat szed össze esetpéldákon keresztül.

Oliver Wolf Sacks
(KultúrPara-Blog.hu)

Sacks a beavatott zeneértő és a terapeuta együttes élményével csodálkozik rá a jelenségek rendkívüli változatosságának meglétére. „Furcsa dolog elnézni egy egész fajt – több milliárd embert –, amint értelmetlen hangmintázatokat játszik és hallgat, és jelentős időt tölt belefeledkezve abba, amit úgy hívunk, ’zene’”. Minthogy pedig a zenei jelenségek minden kultúrában meghatározó fontossággal bírnak, meghatároznak mozgást és tempót, körülvesznek kommunikációt és egészséget, érzékenységet és kifejezésformákat, élményeket és ártalmakat, valójában az élet nyelvén való szólást és értést teszik lehetővé. „Mi, emberek legalább annyira vagyunk zenei, mint nyelvi faj. Ez számos különféle formában nyilvánul meg. Mindannyian (nagyon kevés kivételtől

eltekintve) észleljük a zenét, észleljük a hangokat, hangszíneket, hangközöket, dallamíveket, harmóniát és (talán a legelementárisabb módon) a ritmust. Mindezeket integráljuk, és az agy számos különböző részének segítségével zenét 'építünk' belőlük. A zenének ehhez a nagyrészt tudattalan strukturális élvezetéhez hozzáadódik még a zenére adott gyakran intenzív és mély érzelmi reakció is. 'A zene kifejezhetetlen mélysége', írja Schopenhauer, 'amit oly könnyű megérteni és mégis oly megmagyarázhatatlan, annak köszönhető, hogy újrateherenti legbelsőbb lényünk minden érzelmét, de nélkülöz minden realitást és messze van azok fájdmától... A zene soha nem az életet vagy annak eseményeit fejezi ki, hanem pusztán azok leglényegét'" (12. old.).

Sacks midőn így elrendezi még az életesemények közül sem mindenkinek egyformán adatott zeneélményt, még megnyugtatóan hozzáteszi: „Mindaz, ami a zene észlelésekor végbemegy, végbemehet akkor is, ha a zenét 'fejben hallgatjuk'. A zene elképzése, még viszonylag nem muzikális emberek esetében is, rendszerint kiemelkedően hűen követi nemcsak az eredeti dallamot és a hozzá kapcsolódó érzéseket, hanem a hangmagasságot és tempót is. Ennek háttérében a zenei emlékezet rendkívüli megbízhatósága áll: amit az ember korai éveiben hall, egész életére 'bevésődhet' agyába. Hallórendszerünk, idegrendszerünk valójában tökéletesen zenére van hangolva, ám még nemigen tudjuk, mennyi köszönhető ebből a zene lényegi jellemzőinek – az időbe szőtt bonyolult hangmintáknak, a lendületnek, a megtörhetetlen szekvenciáknak, a következetes ritmusnak és ismétléseknek, annak a rejtélyes módnak, ahogyan érzelmeket és „akaratot” testesít meg – és mennyi a speciális rezonanciáknak, szinkronizációknak, rezgő mozgásoknak, a kölcsönös gerjesztéseknek vagy visszacsatolásoknak a zenei észlelés és visszajátszás háttérében álló végtelenül bonyolult, többszintes idegi pályákon” (13. old.).

Oliver Wolf Sacks

Olvasóként és zenehallgatóként nem kérdéses, mennyire „hihetünk” Sacks szavainak, aki ha nem is kimondott kamarazenekarban vagy kórusban, de itt „zenél” a mi oldalunkon, úgy is, hogy a zenei hatásokat mint egy koncertszervező, élmény-karnagy vagy komponista is képes átlátni azok fiziológiai folyamataiban. „Ma már óriási és gyorsan növekvő eredményhalmaz áll rendelkezésünkre a zenei észlelés és ábrázolás idegrendszeri hátteréről és ezeknek bonyolult és gyakran bizarr rendellenességeiről. Az idegtudomány ilyen új területei mérhetetlenül izgalmasak, de mindig fennáll annak a veszélye, hogy a megfigyelés egyszerű művészete elvész, a klinikai leírás felületessé válik, és az emberi közeg gazdagsága elsikkad. Világos, hogy mindkét megközelítés szükséges: egyesíteni kell a 'régimódi' megfigyelést és leírást a legújabb módszerekkel; én mindkét megközelítést próbáltam beolvasztani a munkámba. Mindenekelőtt azonban igyekeztem odafigyelni betegeimre és alanyaimra, elképzelni a helyzetüket, és beleélni magam élményeikbe – ezek az élmények alkotják könyvem magját...”

Meggyőződéssel hihetjük tehát, hogy az élmények „magja” és tudományos háttere, igazolhatósága és talányai egyaránt minket szolgálnak. Avagy magát a zenét, melyről Sacks révén is valamivel többet tudhatunk immár...

***A. Gergely András** (1952) könyvtáros-pedagógus, szociológus, kulturális antropológus, a politikatudomány kandidátusa, MTA doktora. MTA PTI tudományos főmunkatárs, több egyetem óraadó oktatója (ELTE, PTE, SZTE). Érdeklődési területei: politikai antropológia, szimbolikus politikai elemzések az etnikai, térhasználati, interkulturális mezőkben; városantropológia; kisebbségkutatások, európai integráció, regionalizmus.